

DEMECZKY JENŐ

AZ EGYSÉGES KERESZTÉNY EURÓPA ESZMÉJÉNEK TÖRTÉNELMI KÍSÉRLETE ÉS BUKÁSA

Európa mai értelemben vett fogalma csak a késői felvilágosodás terméke, a virágzó középkor időszakában csak földrajzi elnevezésként szerepel. Mint ilyen, szintén nem azonos mai értelmezésével. A görögök a Közel-Kelet szemita népeitől vették át nevét 'ereb' ('irib') alakban, jelentése: homály, napnyugta. Óasszíriai feliratokon szerepel az 'aÇu' (kelet, napfölkelte) kifejezéssel együtt, innét ered Ázsia és Európa elnevezése. Amint látjuk, kezdetben csupán irányt jelölt, nem helyet. Érintetlen szűzföldnek bizonyult a Közel-Kelet hanyatló civilizációi számára, amelyen kivirágozhatott a kapcsolódó utód-civilizáció élete.

Az indogermán népvándorlások előtt ligurok, ibérek, finnek lakták, egymástól elszigetelt természetes vadságban, avagy rézkorszaki matriarchális faluközösségekben élve. Számukra Európa a kimeríthetetlen őserdőt, vagy a folyók árterének termékeny síkságait jelentette, ha egyáltalán tudtak arról, hogy Ázsia legnyugatibb 'félszigetén' élnek.

Toynbee 'kapcsolt civilizációk'-ról szóló elmélete alapján nem meglepő, hogy az indogermán népvándorlás által kialakított új európai helyzetben azok a népek indultak gyors fejlődésnek, amelyek kapcsolatba kerültek a Közel-Kelet halódó társadalmaival, elsősorban a görögök, majd a rómaiak, s a távolabbi területek népei (nyugaton a frankok, középen a germánok, keleten a szlávok) megmaradtak természeti állapotukban, amíg később ezek is bekapcsolódtak a görög-római civilizációba. A görög városállamok önkormányzata és műveltsége olyannyira meglepően bukkan föl a történelemben, hogy rendszeren 'görög csoda'-ként szokták említeni. Mai gondolkodók a krétai civilizációból eredeztetik (G. Childe, Tőkei Ferenc), a minószi királyság pedig a föníciai birodalomhoz vezet vissza. A görög csoda az ember testi, szellemi, mesterségbeli kiművelésével túlnőtt a környező népeken, és gyarmatosította azokat, egészen Herkules oszlopáig (ma Gibraltári-hg.), ezzel a Földközi-tenger északi partvidékét teljes egészében bevonva saját civilizációjába.

Európa mint földrajzi fogalom nem sokkal terjedt túl ezen a görög mértéken akkor sem, amikor a medencét kettéosztó, központi fekvésű félszigeten sikeres fióktelep indult fejlődésnek Róma néven. A területeiket földéhes paraszthoz hasonlóan gyarapító rómaiak utóbb maguk is elhitték, hogy hivatásuk az egész akkor ismert világ meghódítása és az infrastruktúra kiépítése. Az egységes birodalom határai alig valamivel nyúltak túl a görögökénél, szellemi és művészeti életük forrása a görög kultúra maradt, csupán jogi, katonai, államszervezeti újításokban múlták fölül az emberi méretű városállamok megalkotóinak művét, birodalmi szervezetségük igényei alapján. Ha valaha egységes volt a Földközi-tenger partvidéke, akkor a római birodalom fénynapjaiban igen, bár a 'koiné' mint tudjuk, görög nyelvjárás, ha silány utánzat is, miként napjaink konyha- és konferenciaangolja.

A kereszténység, mint a birodalmat feszítő belső ellentétek egyike jelent meg Néro idejében. Mind a császárkultusz, mind az erőszak elutasításával a birodalmi gondolkodás tartóoszlopait támadta, hiszen az első eszmei alapot adott az államrendnek, a második pedig konkrét eszköze volt a birodalom önvédelmének. Így nem kevés szerepet játszott abban, hogy a kettészakadt (395) császárság nyugati fele nem sokáig állhatott ellen a népvándorlás újabb hullámaival érkező barbár hordák támadásainak (476). Ezen a szerepen már nem sokat változtatott az erőszakmentességtől és a bálványimádás elleni tiltakozástól messze elkanyarodó eszmei irányvételt jelző kiegyezés (315). A kereszténység tehát mint eszmetörténeti tényező elsősorban az egységes európai (római) birodalom széthullásában játszott tevékeny szerepet.

Az interregnum évszázadai mindennel dicsekedhetnek, csak az egységes Európára törekvés eszméjével nem. A délre betörő hun és germán népek nem vették át a birodalmi múlt értékeit, államszervező képességgel nem rendelkeztek, s így a nyers erőszak túlsúlyának billenésével együtt sorra vesztesként adták át helyüket a következő hódítónak. Még Bölcs Teodor sem tudta az ariánus longobárdokat és a római katolikusokat összebékíteni. Klodvig, aki népével együtt megkeresztelkedett, létrehozta a frank monarchiát. Eközben a római püspök és a nyugati keresztény egyház vezetői fokozatosan elszigetelődtek a keletiektől, amiben nem kis része volt a birodalmi infrastruktúra üzemképtelenné válásának. Éppen e birodalmi gondolkodás letéteményeseként juthattak a római püspökök arra a képtelen gondolatra, hogy történelmi feladatuk a hajdani római birodalmi egység

megteremtése, felélesztése, immár a kereszténység ideológiai köntösébe bújtatva, de ezúttal nem kényszerű szövetségesként, hanem kezdeményezőként, akik a sorra felajánkozó germán hódítók között kifeszített kötélen táncolva megőrizhetik legalábbis szellemi téren vezető szerepüket. Úgy tűnik tehát, ha valahonnét, akkor a római birodalommal valaha kiegyezett keresztény hierarchia emlékeiből és hatalomvágyából táplálkozhatott az egységes keresztény Európa eszméje. Az önállósodási törekvésekben csupán rövid intermezzót jelentett a 6. sz. elején Justinianus hadvezérei és tudósai együttes rohama, amellyel csaknem visszahódították a görög-római császárság számára az elveszett csizmát. A népvándorlás azonban őket sem kímélte, longobárdok, avarok, bolgárok, déli szlávok rohmozták meg Görögországot, a Közel-Keletről pedig az arab törzsek új mozgalma, az iszlám fenyegette. Ez utóbbi a 7. sz.-ban az ibériai félszigetet is meghódítva már a frankokat ostromolta, amikor Martell Károly visszaverte őket.

A 8. sz. folyamán nyílt először lehetőség arra, hogy a keresztény egyház potenciális energiáját aprópénzre váltsa, mégpedig a hierarchia és a hitletétemény abszolút szilárdságának képzetével megigézett, önmaga számára ugyanezt a földi állapotot biztosítani kívánó germán állammal kötött szövetség formájában. Kis Pipin cserébe a királyi címért egyházi államot adományozott a pápának, s ettől fogva az egyház, mint világi hatalom is megfogható volt. Nagy Károly ügyes hadvezérként még a római császárságot is felújította. A 9. sz.-ban a hűbéreseket széthúzó és a normann támadások miatt birodalma széthullott, és csak a Karoling-ház három ágának kihalása után alkották meg a nemzeti fejedelemségek intézménye alapján a 10. sz.-ban a francia, az olasz és a német nemzetet. Így a kilencedik század az optimális idő az európai keresztény egység megteremtésére. Ekkor a pápák a fejedelmek bírái, a bencések által a pogányok térítői, az elnyomottak védelmezői, s a Pszeudo-Isidori iratok és a Donatio Constantini alapján megszilárdítják igényüket a világi hatalomban is az elsőbbségre. A görög császárságot ekkor a képrombolás harcai kötik le, Kelet-Európa pedig a népvándorlás újabb hullámait nyögi, ekkor érkeznek a magyarok is.

A 10. sz. a német császárok ideje, amikor Nagy Károlyhoz hasonlóan szövetségre lépnek a pápasággal (I. Ottó). Terjed a német hűbériség, amely egységes gazdasági-társadalmi keretbe foglalja Európa népeit. A 11. sz.-ban Róma az európai történelem középpontja. Szellemi hatalma az üdvösséget biztosító eszközök

arszenálján keresztül eléri a földrész valamennyi lelkiekre fogékony emberét, s Hildebrand Ágostont is túlszárnyaló 'Isten Országá' elmélete a pápa számára követeli a világi uralkodók feletti ítélet vagy megerősítés jogát (Southern). A Gergely előtti politikai szövetségekben a pápák elsősorban saját maguk és az egyház függetlenségét akarták biztosítani belső ügyeiket illetően, a világi hatalom funkcióit a szövetséges királyra, császárra bízták, aki pusztán azáltal, hogy király lett, igazolta, hogy joga van a hatalom kérdéseiben dönteni. A pápák legfőbb abban dönthettek, szövetségre lépnek-e vele, vagy mással. Gergely Ágostonra támaszkodott, de a középkor jogi viszonyai közé már ő ültette át azt az elgondolást, hogy a pápa hivatott eldönteni, melyik fejedelem tartozik az Isten, melyik a Sátán országába, az általa bűnösnek találtakat joga van kiátkozni, s ami a legfontosabb, alattvalóikat hűbéresküjük alól fölmenteni. Ez legalább olyan erőteljes támadás volt a hűbériség intézménye ellen, mint a korai keresztények erőszak- és kultuszellenessége a római birodalommal szemben. Gergely mindezzel erősebb fegyvert kovácsolt a német fejedelmek ellen, mint amire valójában szüksége lett volna a germán saját egyházi rendszer megszüntetéséhez. Az investitúraharc csak 1122-ben ért véget a wormszi konkordátummal, amely azonban inkább a fegyverszünet, mint a béke jelének bizonyult.

A 12. sz.-ban kiterőt jelentett a német császárság és a pápai állam közötti állandó harcban az a kifelé fordulás, amely a kereszties hadjáratok elindításában jelentkezett. A 13. sz. a Szent Bernát féle kétkard elmélet kibontakozásának virágkora. Eszerint a pápa nemcsak arra hivatott, hogy eldöntse, melyik uralkodó tartozik az Isten Országába, hanem közvetlenül maga kapta meg nemcsak a lelki, de a világi hatalmat jelképező kardot is, és saját belátása szerint annak a fejedelemnek adja azt, amelyikben biztosítékát látja annak, hogy az ő megítélése szerint a hit és az erkölcs javára fogja azt használni. A világi hatalommal kapcsolatos egyházi állásfoglalások történetét tehát az alábbiakban foglalhatjuk össze röviden. Kezdetben a világi hatalom vagy a Sátán műve (János-tanítványok) vagy Isten rendelése (Pál-tanítványok). Utóbbiak kerekedtek felül a kiegyezéskor (315). Erősödött a páli vonal, amely szerint az egyház a világi hatalomnak csupán korrekciós tényezője, (Ambrus milánói püspök) vagy kritikátlan kiszolgálója (bizánci theokrácia). Az interregnum idején merül föl először, hogy bár a hatalom Isten rendeléséből adatott minden fejedelemnek, mégis vannak az egyház túlélése szempontjából hasznosabban megajándékozott fejedelmek, s az egyháznak ezeket

kell választania, amikor kénytelen önmagát, saját fizikai hatalma nem lévén, ily módon megvédeni. A későbbi szellemi legitimációs igények fölmerülésével, amelyeket nem kis mértékben mozdított elő a népvándorlásból adódó uralkodó-dömping versenyhelyezete, már alapja született a Gergely-féle eszmének, amely elvetette a Róm 13-at, nem hitte, hogy eleve Istentől való minden hatalom, hanem csak azokat ismerte el, amelyeket a pápa ilyeneknek ítélt. III. Ince alatt pedig már egyenesen a pápa az, aki Istent helyettesíti a hatalmi jelvény, a kard átadásában. III. Ince teljes joggal mondta magát a világalom birtokosának, mert a római közigazgatást alávettette a pápai államnak, beleszólt a német ellenkirályok versengésébe, pápai hűbérbirtokká tette Angliát, keresztes hadjáratokat indított az albigensek, a valdiak, a mórok ellen, a IV. keresztes hadjárat ürügyén elfoglalta Bizáncot és megalapította a latin patriarchátust. A IV. Lateráni Zsinat idején egy történelmi másodpercre felvillanhatott az egységes keresztény Európa illúziója, amely, ha tartósabbnak bizonyul is, csak a látszategység történelmi példáinak sorát szaporíthatta volna.

III. Ince utódai alatt kiújul a német császárokkal folytatott küzdelem, amelyben Anjou Károly segítségével letörök ugyan a Staufiakat, de ennek ára a francia befolyás erősödése, majd VIII. Bonifác retrográd politikája következtében a pápaság hatalmának gyors hanyatlása és az avignoni fogság. A 14. sz. már a középkor alkonyának kezdete, az Európa-szerte szervezkedő nemzeti mozgalmak szembehelyezkednek az avignoni pápákkal, a papság kiszorul a tudomány és az irodalom monopóliumából, a tudományos nevelésben szabad egyesületek keletkeznek, az egyetemek, amelyek tanárai az egyház vezéregyéniségei voltak, nemsokára ellenfelei lesznek, a természettudományok fejlődése megbontja az addigi monolitikus szemléletet, a trubadúrköltészet szakít az aszketikus, vallásos felfogással, a latin helyébe a nemzeti nyelvek irodalma lép. A dogmatikában és egyháztanban Ockham, Marsilius, Erasmus, Morus, Wycliff, Husz a visszaélések korrigálása kapcsán a pápai és egyházi hatalom jellegének alapvető tételét kérdőjelezi meg. A reformáció, majd az ellenreformáció századai végleg ráhúzták a szemfedőt az egységes keresztény Európa álmára.

Az egységes keresztény Európa eszméjének történelmi kísérletét a császársággal kiegyező, majd annak bukása után a nyugati hatalmi vákuumot kihasználó, később a germán királyokkal véd- és dacsövetségekre lépő

pápaság indította meg, de rajta is beteljesedett Krisztus szava: aki kardot ragad, elvesz a kard által. Az erőszakkal kikényszerített egység soha nem lehet tartós, és az erőviszonyok változásával rendre felbomlik. Így tekintve, e történelmi kísérlet bukása szükségszerűnek mondható.

Mi az, ami miatt ma mégis lehetséges Egyesült Európáról álmodozni? Milyen alapon képesek a 12-ek az 1992-re tervezett átmeneti kezdőlépésre? Nincs-e mégis szerepe ebben annak, amit az előzőekben sikertelen történelmi kísérletnek mondtunk?

Először is tudnunk kell, hogy ez az egyesülési kísérlet már most, bevezetése előtt évekkel is igen heves vitákat vált ki, és számos bírálat éri. Maga a kísérlet csupán a gazdasági és a politikai élet, valamint a társadalom egynéhány szociális intézményére terjed ki. Az egyesülés alapja nyilvánvalóan a közeledő országok egységes gazdasági szemléletén (liberális kapitalizmus) és teljesítőképességen (centrumban vannak, közösen zsákmányolják ki a periféria országait) alapul. Ezek feltétele pedig a kereszténység imperializmusa, amelynek világnézeti alapjai és életmódbeli mintái elterjedtek volna a pápai állam léte nélkül is.

Az igazság kedvéért meg kell említenünk, hogy az egységes európai ház alapjaihoz tartozik az a kulturális örökség is, amely lehetővé teszi, hogy a Franciaországban dolgozó spanyol vendégmunkás a chartresi dómba járjon vasárnapi szentmisére, a holland kereskedelmi ügyvivő a Pietát csodálja szabadidejében, s a görög szerzetes akár a dán partokon elmélkedjen. Mindezekre még inkább igaz, hogy az alkotó gondolatok, művészeti irányzatok, mesteri találmányok szétterjedése még sokkal hatékonyabban mehetett volna végbe, ha nem gátolja és pusztítja az a hatalmi téboly, amely az egész középkori egyháztörténelem gerincét adja.

A keresztény és az európai a gyarmatosítások korától egymás szinonimáivá lettek. Az európai kereszténység, amelynek tartalma a konstantini kiegyezéstől egyértelműen hit- és liturgia-középpontúságot mutat, manapság egyfajta sajátos önfegyelemre és önmérsékletre utal, bizonyos jogi szabályozás önkéntesen elismert kötelező betartására, amellyel az egyébként brutális erőszakot elfedjük. Jelenti még a vallásosságot, vagy legalább hagyományainak tiszteletét, bizonyos műveltséget, modort, viselkedési szabályok betartását, művészi alkotások hódolatteljes csodálatát, szellemi igényességet, világnyelvek ismeretét, mise- és zenehallgatási kötelezettséget, a

versenyben lemaradt gyengék szociális gondoskodás keretében történő segélyezését, azt a bonyolult és finom életminőséget, amelybe még ki tudja, mi minden tartozik, de lényegében semmi köze ahhoz, amit Jézus akart, és ami méltán lehetne az európai emberek sajátos életformája.

Az európai egységet a kereszténységgel ilyen módon összekapcsoló gondolatot egy teljesen félreértett jézusi mondat alapozza meg: "...és léssen egy akol és egy pásztor." (Jn 10,16). Krisztus ezt saját magára értette, őrá hallgatnak majd a juhok, és amint tudjuk, ez a ráhallgatás nem azt jelenti, hogy a fegyverek erejének engedve megkeresztelkedik az, aki nem tud másként életben maradni a Krisztus-utód szövetségeseinek hatalmi érdekszférájában. Jézusnál az egység ontológiai fogalom, amely a szeretet-léttartalom azonosságából kibontakozó magatartás- és sorsazonosságot jelenti a közösség tagjai számára. Az egység előzőleg látott eszméje mint emberi életesmény soha nem létezett, és ma sem létezik, mindig csak ideologikus építmény volt az éppen aktuális hatalmi rend terjeszkedésének felépítményében. Forrása tehát a hatalomvágy, talaja pedig az egyes ember félelme és irtózása a szabadsággal együtt járó döntés kockázatától.

Az egységes keresztény Európa eszméjének történelmi megvalósulásához vezető úton be kellett látnunk, hogy a pápai állam világi hatalmának megteremtése és növelése zsákutca volt. Ma már kezdjük belátni, hogy a zsidó-keresztény kultúra imperializmusának éllovasai csak az önpusztító termelési és társadalmi struktúrák még hatékonyabb működtetésére szövetkezhetnek össze. Egyszer talán belátjuk majd azt is, hogy Európa akkor lesz egységes a kereszténységben, ha lakói keresztényekké lesznek Jézusban.

KIRÁLY IGNÁCZ

KAPCSOLATOM ÖNMAGAMMAL

„Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.” „Amit szeretnél, hogy veled tegyenek, te is azt tedd mással.” Ezek olyan jézusi és örök emberi iránymutatások, amelyek alapján megfogalmazható, hogy az Isten Országá az egészséges önszeretetre épül. Mi az egészséges? Magamra nézve két kör fogalmazható meg. Első: ami a nagy EGÉSZ szolgálatában van: az Ország építésébe épül bele. Második: ami az énem EGÉSZségét a Teremtő szándékai szerint munkálja.

1./ Önismeret

Tükörbe nézek, és valamicskét látok benne magamról. Mennyivel több, mennyivel másabb vagyok, mint a tükörképem... Olyan világ vesz körül, amelyben a látszatra nagyobb hangsúly kerül, mint kellene. Önmagam megismerésének tudatosan munkált folyamata nélkül könnyen önámításba (önfényezésbe), vagy ennek ellentétébe, az önbecsmérlésbe (ál - alázatba) kerülök. Önismeretként kevés az, amit általában az emberről tudunk. Én egyedi, megismételhetetlen, egyszeri egyéniségnek teremtődtem, még ujjlenyomatom is ezt jelzi. Tudnom kell, ki vagyok, milyen vagyok és mire is vagyok.

Milyenek látnak mások? A felém és rólam szóló jelzésekből bőséges információt kaphatok. Nem objektívek ezek a jelzések, azokról is szólnak, akiktől származnak. Ha kedvemben akarnak járni, kiemelik jó tulajdonságaimat, és visszafogottan jelzik hibáimat. Akik felebarátjuknak tekintenek, azok az éppen aktuális, velük való viselkedésem alapján csinálnak pillanatfelvételt rólam, amely könnyen átmegy általánosításba, mintha olyan is lennék. Akik ki nem állhatnak, akikkel erős konfliktusom volt, vagy ma is van, azok felnagyítják hibáimat, és háttérbe szorítják jó tulajdonságaimat. Milyenek látom magamat? Ösztönös viselkedéssel olyannak látom magamat, mint a kívülálló. Hol ilyenek, hol olyannak. Valós önképre kell törekednem, amelyben helye van az önbecsülésnek és az önkritikának is. Az önmagam megbecsülése a Teremtő dicsérete. Önmagam kritikus értékítélete fejlődésem záloga. Bizony, erre időt, csendet rendszeres odafigyelést kell szánnom. Ha odafigyelek, akkor a túldicséző kedvességeket le tudom hozni a valóság szintjére. Ekkor a túlságosan elmarasztaló kritikákat fel tudom emelni az elviselhető, építő szintre. Ez a szint az, ahogyan most látom magam Isten színe előtt. Életéveim